

YANILMANIN YOLLARI

İskender
Öksüz

AK

Siyah-Beyaz Düşünmek

İyi

Kötü

ğraşmak

Yanlış Çeyrekte Oturmak

Acil İşler

Önemsiz

MilliDüşünceMerkezi

Yanılmanın yolları

İskender Öksüz

Her yazı yazmaya oturduğumda tekrarladığım bir merasim var. Aklımda bir konu vardır ama klavyeyi tıkırdatmaya başlamadan önce yazılar klasörümü açıp içeri tararım; acaba aklımdakini daha önce yazmış mıyım? Bu kolayca hatırlanacak bir bilgi değil. Şimdi baktım, klasörde 1200 küsur dosya var. Eğer aklımdakine benzer yazılar bulursam ya konuyu yahut konuya bakış açımı değiştiririm. Kendi kendimi tekrarlamam hoş olmaz, değil mi?

Bu tekrarlama endişemi bir seferinde dostum Prof. Dr. Kenan Gürsoy Beyefendi'ye açmıştım. Beni epey bir rahatlattı. "Felsefe öğretirken tekrar şarttır." dedi, "Tek söyleyişte hiçbir felsefe konusu tam oturmaz, anlaşılmaz." Gürsoy hoca haklıdır ama ben burada felsefe öğretmiyorum. Yazdıklarım da onun akademik irtifasında değil. En iyisi ben yine, tekrar var mı diye yazılar klasörünü kontrole ve titizlenmeye devam edeyim.

Sonsuz hata sınırlı sebep

Bu titizleşme ve tarayış sırasında şunu fark ettim. Birçok eleştiri yazımda tenkit ettiğim düşünce veya davranışın temel sebebi aynıydı. Yani kusurlar çeşitliydi ama kusurların sebepleri üç aşağı beş yukarı birbirine yakındı veya tıpatıp aynıydı. Hataların sonsuz çeşidi varama sebep sayısı kısıtlı. Sebep-sonuç zincirinin sonuç ucunda dış dünya var. Hatalarımızın çeşitliliğini dış dünya sağlıyor. Ama sebep bizsek bizim hatalı düşüncelerimiz insanlığımızla sınırlı.

O sınırlı birkaç hata yapma yolunu yazayım istedim. Tenkitlerimde daha önce de bilerek veya bilmeyerek onlardan bahsetmişimdir. Bundan sonraki hatalarında da insanlar sonsuz yaratıcı davranmayacak, aynı yollarla hata yapacaklardır.

Haydi, yanılmanın yolları diye başlayayım. Hepsini saymasam da hiç olmazsa belli başlı yolları... Hepsini derinlemesine incelemeye ne yerim ne de sizin sabrınız elverir. Kısaca dokunup geçeceğim.

Kök sebepler

Birincisi, bir sonucun tek sebebi vardır sanmak. Sonra da sebep o değil öbürü diye kavgaya tutuşmak. Hâlbuki sebep hem o hem de ötekidir. Ve daha daha diğerleridir. Ve bu sebeplerin her birinin de sebepleri vardır. Sebep sonuç, bir çizgi değil bir çalı gibidir. ["Sebep-sonuç, sebep-sonuç"](#) başlıklı iki yazı yazmışım ve birinde İşıkağa diyagramı denilen o çalıyı da vermişim.

İkincisi, birincinin yakın akrabası siyah-beyaz düşüncesi. Bir şey ya siyahtır ya beyaz. Gri tonlar yoktur. İnsanlar ya iyidir ya kötü. İyilerin her şeyi mükemmeldir, kötülerin iyileşme ihtimali sıfırdır. Bir iş ya zaferle ya hezimetle biter. Hani diyet yapıyorsanız, bir şekerleme yedinizse diyeti tamamen terk etmeniz gerekir. İş bitmiştir, hezimet kesindir.

Termometreye hohlamak

Her sonucun sadece ve sadece tek sebebi olur hatasından daha vahimi olabilir mi? Olur ya. Einstein'ın dediği gibi dehanın sınırı vardır ama aptallığın yoktur. Üçüncü hata, tek sebep yanlışından da kötüsü, hiç sebep düşünmemek, sırf sonuçlarla uğraşmaktır. Pahalılığın sebebi, pahalı etiket koyan esnaftır deyip onların peşine düşmek gibi. Enflasyon verileriyle oynayarak enflasyonla mücadele etmek gibi. Termometreye hohlarsanız oda ısınır sanmak derecesinde bir yanılığdır bu.

Bundan da kötüsü var: Termometreyi saklamak, insanların odaya termometre getirmelerini yasaklamaktır. Daha da köklü tedbir; termometre, sıcaklık, soğuk, üşüdük kelimelerini yasaklamak ve bunları telaffuz edenleri içeri atmaktır.

Dördüncü hata, üçüncünün evladıdır. Stephen Covey'in Beşinci Disiplin eserindeki tasnifinde yanlış çeyrekte oturmak. Covey, işleri iki eksende değerlendirir: Acil-acil olmayan ekseni ve önemli-önemsiz ekseni. Bu çift sınıflandırma sonunda işler dörde ayrılıyor. Acil ve önemli, acil ve önemsiz; acil olmayan ve önemli ve nihayet, acil olmayan önemsiz. Covey'e göre acil ve önemlileri mecburi yaparız. Sonra çok sayıdaki acil ve önemsizlerde takılıp kalırız. Asıl hata şudur ki acil olmayan önemsizlere bir türlü sıra gelmez. Onlardan söz edenlere, "Şimdi sırası mı baksana şu ve şu ve şu acil iş dururken!" cevabını veririz. Sonra o bir türlü sıra gelmeyen işler büyür, dallanır, budaklanır ve kalıcı, aşılmaz, yapısal ve bünyeye ait endemik engeller olarak önümüze set çeker.